

УДК: 341.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.1.37>

ДО ПОНЯТТЯ ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ІНОЗЕМНИХ СУДІВ: НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ТА НАУКОВА ДОКТРИНА

Демчишак Ю.Ю.,
ад'юнкт (аспірант)
кафедри цивільно-правових дисциплін
Інституту права
Львівського державного університету внутрішніх справ
ORCID: 0009-0003-1624-7083
e-mail: yuriydemchyshak@gmail.com

Демчишак Ю.Ю. До поняття виконання рішень іноземних судів: національне законодавство та наукова доктрина.

Дана стаття присвячена аналізу національного законодавства України та вітчизняної наукової доктрини на предмет наявності сформованого та усталеного визначення поняття «виконання рішень іноземних судів» як одного з невід'ємних елементів цілого інституту визнання та виконання рішень іноземних судів в Україні.

У статті міститься аналіз норм як чинного законодавства України (зокрема: деяких положень Закону України «Про міжнародне приватне право» та Цивільного процесуального кодексу України), так і деяких законодавчих актів, що втратили свою чинність з плином часу, однак містили важливі, в історичному контексті, положення щодо виконання рішень іноземних судів. Автором акцентовано увагу на тому, що український законодавець не вважав за потрібне чітко виокремити ознаки поняття «виконання рішень іноземних судів» та закріпити нормативно його вичерпну дефініцію, попри те, що дане поняття неодноразово згадується в текстах різних нормативно-правових актів.

Як наслідок, автором наведено ряд визначень «виконання рішення іноземних судів», запропонованих представниками української наукової доктрини. Ці визначення, хоча й частково, але дають певне уявлення про зміст і ознаки досліджуваного поняття. Однак комплексної та вичерпної відповіді на питання про дефініцію «виконання рішення іноземного суду» жодним науковим джерелом так і не надано. Враховуючи це, автор висвітлив в даній статті свій власний підхід до формування дефініції «виконання рішень іноземних судів».

Запропоновано вважати, що вказане поняття є «складеним» і містить в собі дві інші, більш зрозумілі та прості правові категорії, а саме: «виконання рішень суду» та «рішення іноземного суду». Автором проаналізовано семантику кожного із вказаних понять, проведено аналіз вже наявних наукових напрацювань в даній сфері та виокремлено власні характерні ознаки даних понять.

За результатами проведеного наукового дослідження було сформульовано авторське визначення поняття «виконання рішень іноземних судів», яке слугуватиме підґрунтям для подальших наукових досліджень зазначеної тематики.

Ключові слова: виконання рішення суду, рішення іноземного суду, міжнародне приватне право, поняття, дефініція.

Demchyshak Y.Y. On the concept of enforcement of foreign court decisions: national legislation and scientific doctrine.

This article is dedicated to the analysis of Ukrainian national legislation and domestic scientific doctrine regarding the presence of a formed and established definition of the concept «enforcement of foreign court decisions» as one of the integral elements of the entire institution of recognition and enforcement of foreign court decisions in Ukraine.

The article contains an analysis of both current Ukrainian legislation (in particular, some provisions of the Law of Ukraine «On International Private Law» and the Civil Procedure Code of Ukraine), as well

as some acts that have lost their validity over time (for example, the Law of Ukraine «On Recognition and Enforcement of Foreign Court Decisions in Ukraine»), but contained important provisions, in a historical context, regarding the enforcement of foreign court decisions. The authors emphasize that the Ukrainian legislator did not consider it necessary to distinguish the concept of «enforcement of foreign court decisions» and to legally establish its comprehensive definition, despite the fact that this concept is repeatedly mentioned in the texts of various legal acts. The article emphasizes the importance of establishing a definition of the studied concept in the texts of legal acts.

As a result, the authors present a number of definitions of «enforcement of foreign court decisions» proposed by scientific doctrine. These definitions, although partially, give some idea about the essence of the concept under study. However, no scientific source has provided a comprehensive and exhaustive answer to the question of defining «enforcement of a foreign court decision». Considering this, the authors highlighted their own approach to forming the definition of «enforcement of foreign court decisions».

It is proposed to consider that this concept is «compound» and contains two other, more understandable and simple legal categories: «enforcement of court decisions» and «foreign court decision». The authors analyzed the semantics of each of these concepts, conducted an analysis of existing scientific works, and identified their own characteristic features. The authors proposed their own interpretation of both the concept of «enforcement of court decisions» and «foreign court decision».

Based on the results of the conducted scientific research, the authors formulated their own definition of the concept «enforcement of foreign court decisions», which will serve as a basis for further research on this topic. The authors emphasized that this study still leaves quite a few debatable issues regarding the concept of «enforcement of foreign court decisions», which will be addressed by them in future works.

Key words: enforcement of court decision, foreign court decision, international private law, concept, definition.

Попри те, що в Україні вже більше двох років триває правовий режим воєнного стану, який спричинений повномасштабним вторгненням російської федерації, політична, економічна, культурна та соціальна інтеграція України із цивілізованим Заходом продовжується. Одним із аспектів такої інтеграції є розвиток зовнішньоекономічної діяльності між господарськими товариствами, які зареєстровані за правом України, та іноземними контрагентами.

Закономірно, що під час здійснення господарської діяльності, а надто в умовах тотальних «блекаутів» та блокування кордонів, можливі випадки невиконання та/або неналежного виконання зовнішньоекономічних договорів. Як наслідок, між сторонами цих договорів виникають спірні ситуації, що в кінцевому результаті вирішуються компетентним судовим органом. Водночас, для українських суб'єктів ситуація ускладнюється, коли згідно з нормами міжнародного приватного права цим компетентним органом є суд, що розташований на території іноземної держави.

На практиці це означає, що країна ухвалення судового рішення та країна, у якій це рішення буде виконуватись – відрізняються. За таких умов, звичайний господарський спір, із залученням іноземного елемента, виходить на рівень міжнародного правосуддя та правових відносин між двома державами, кожна з яких зацікавлена у захисті своїх суб'єктів. У результаті, виникає потреба у нормативному регулюванні порядку виконання рішень іноземних судів на території іншої держави, зокрема України, та загальному розумінні того, що таке взагалі «виконання рішень іноземних судів».

Постановка проблеми. Беззаперечним є той факт, що і активна законотворча діяльність за роки незалежності, і численні наукові дослідження часто оминали стороною тему виконання рішень іноземних судів, як і загалом саме відправлення правосуддя за участю іноземного елемента. Причиною цього, на нашу думку, була закритість та закам'янілість пострадянського права України, яке не було готовим приймати нові виклики та переміщувати вектор уваги з проблем національних на проблеми міжнародні.

Як наслідок, ні правотворчі, ні наукові світила не вважали тему виконання рішень іноземних судів надто важливою. Ми вважаємо, що саме через цей фактор, станом на зараз в Україні відсутнє повне, наскрізне та систематизоване теоретичне дослідження, яке б розкривало поняття «виконання рішень іноземних судів», його зміст та ознаки. Враховуючи цю історичну ретроспективу, темою даної статті було обрано саме з'ясування дефініції «виконання рішень іноземних судів».

в її теоретичному розрізі, що на нашу думку є актуальним на даному етапі розвитку української наукової доктрини.

Мета дослідження. Враховуючи наявну проблематику та стан наукових досліджень на даному етапі, вважаємо за доцільне поставити перед собою наступну мету дослідження:

1. Виокремити ключові елементи змісту поняття «виконання рішення іноземного суду»;
2. Порівняти розуміння поняття «виконання рішень іноземних судів» в національному законодавстві України та правовій доктрині;
3. Виявити основні недоліки в нормативно-правовому регулюванні та працях науковців в контексті дефініції «виконання рішень іноземних судів»;
4. Сформуванати та обґрунтувати власне наукове визначення поняття «виконання рішень іноземних судів».

Стан опрацювання проблематики. У вітчизняній науковій доктрині окремим питанням визнання та виконання рішень іноземних судів свою увагу приділяли такі науковці як: Бігун В.А., Довгерт А.С., Зайцев Р.В., Кисіль В.І., Клименко О.М., Мальський М.М., Муранов А.І., Притика Д.Ю., Фурса С.Я., Черняк Ю.В. та інші. Попри це, досі не повною мірою дослідженим та належним чином обґрунтованими залишається питання теоретичних аспектів виконання рішень іноземних судів. Зокрема, жодним з науковців не запропоновано чітке та вичерпне розуміння поняття «виконання рішень іноземних судів», яке б відображало сутність даної правової категорії та її практичну значущість.

Виклад основного матеріалу. Традиційно, проведення будь-якого наукового дослідження є неможливим без первинного з'ясування дефініції поняття, що наскрізно використовується в ході такого дослідження. У нашому випадку, цим поняттям є «виконання рішень іноземних судів».

Досліджуючи цю правову категорію історичні ретроспективи, хочемо зауважити що до 06.09.2005 року визначення поняття «виконання рішень іноземних судів» напрямку закріплювалось в національному законодавстві України. Зокрема, Закон України «Про визнання та виконання в Україні рішень іноземних судів» № 2860-III від 29.11.2001 року в абз. 4 ст. 1 передбачав наступну дефініцію: «виконання рішення іноземного суду – застосування засобів примусового виконання рішення іноземного суду в Україні в порядку, передбаченому законом» [4]. Важливо наголосити на тому, що даний закон пов'язував виконання рішення іноземного суду лише із примусом, тим самим виключав можливість добровільного виконання такого рішення. На нашу думку, зазначений підхід законодавця був несправедливо вузьким і повною мірою не розкривав справжню сутність даної категорії.

Тим не менше, із прийняттям нового Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) у 2004 році і подальшими змінами та оновленою редакцією від 15.12.2017 року № 2147-VIII [9] та Закону України «Про міжнародне приватне право» № 2709-IV від 23.06.2005 року (далі – Закон) [5], національне законодавство втратило визначення «виконання рішень іноземних судів», тим самим залишивши місце для роздумів та творчості науковців.

Незважаючи на це, в науковій доктрині достатньо складно знайти визначення саме поняття «виконання рішення іноземних судів», оскільки більшість науковців у своїх працях присвячують увагу суміжному поняттю – «визнання рішень іноземних судів». Обидва поняття згадуються законодавцем і в ЦПК України, і в Законі, та є предметом частих дискусій між вченими, однак з'ясування різниці між ними не є предметом даного наукового дослідження.

Саме тому, у даній статті, хотіли б звернути увагу на думку Венедіктової І.В., яка наголошує на тому, що: «Виконання рішень іноземних судів – це застосування засобів примусового виконання, аналогічних до виконання рішень державних українських судів» [1, с. 1]

Водночас, Довгерт А.С. висловлює думку про те, що: «Виконання рішень іноземних судів – це наділення компетентних органів владними розпорядженнями, відповідно до яких судові рішення іноземних судів прирівнюються до рішень вітчизняних судів». [2, с. 246]

Як наслідок, наведені вище визначення науковців зводяться до прямого або віддаленого цитування терміну «виконання рішень іноземних судів», який передбачався Законом України «Про визнання та виконання в Україні рішень іноземних судів» № 2860-III від 29.11.2001 року.

Водночас, ми б хотіли висловити свою позицію та звернути увагу наукової спільноти на те, що поняття «виконання рішень іноземних судів» **за своєю природою є складеним** і включає в себе дві інші правові дефініції: «виконання рішення суду» та «рішення іноземного суду». Вважаємо, що для формування правильної та комплексної дефініції «виконання рішень іноземних судів»

необхідно з'ясувати зміст кожної з вищезгаданих дефініції і на основі комплексного тлумачення вивести цілісне поняття «виконання рішень іноземних судів».

По-перше, чинне законодавство України не закріплює дефініцію поняття «виконанням рішення суду». Педан А.І. вважає, що під виконанням судового рішення слід розуміти «кінцевий етап захисту прав фізичних, юридичних осіб та держави» [3, с. 132]. Дане визначення є доволі абстрактним та не виокремлює ключових ознак поняття «виконання рішення суду».

На наш погляд, більш доречним та текстуально наповненим видається визначення, запропоноване Французом Г.І., який зазначав, що: «Виконання судового рішення – це важлива складова державного механізму судового захисту прав та свобод особи, змістом якої є сукупність дій, що вчиняються уповноваженими суб'єктами на завершальній стадії судового провадження відповідно до норм чинного законодавства». [8, с. 7]. Науковець звертає увагу на дві ключові ознаки поняття «виконання судового рішення»: 1) виконання судового рішення являється одним з елементів цілісного механізму судового захисту прав та свобод; 2) виконання судового рішення становить певну сукупність дій, які мають бути передбачені чинними законодавством України.

Водночас, поряд з думками науковців, своє тлумачення поняття «виконання судового рішення» висловив також і Конституційний Суд України у рішенні від 13 грудня 2012 року № 18-рп/2012. Зокрема, суд у даній справі наголосив на тому, що: «Невід'ємною складовою права кожного на судовий захист є обов'язковість виконання судового рішення. Це право охоплює, зокрема, **законодавчо визначений комплекс дій, спрямованих на захист і відновлення порушених прав, свобод, законних інтересів фізичних та юридичних осіб, суспільства, держави (пункт 2 мотивувальної частини)**» [7].

Схожу позицію висловив також і Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) у рішенні від 20 липня 2004 року (справа «Шмалько проти України» (заява № 60750/00)). Зокрема, у п. 43 даного рішення ЄСПЛ звернув увагу на те, що виконання рішення суду є невід'ємною складовою права на судовий захист: «Якщо тлумачити статтю 6 як таку, що стосується виключно доступу до судового органу та судового провадження, то це могло б призводити до ситуацій, що суперечать принципу верховенства права, який договірні держави зобов'язалися поважати, ратифікуючи Конвенцію. Отже, для цілей статті 6 **виконання рішення, ухваленого будь-яким судом, має розцінюватися як складова частина «судового розгляду»**» [6].

З наведених вище думок вчених та судової практики, ми доходимо висновку про те, що під «**виконанням рішення суду**» слід розуміти передбачену нормами чинного законодавства сукупність дій уповноважених суб'єктів, які вчиняються на стадії завершення судового провадження та спрямовані на практичну реалізацію ухваленого компетентним судовим органом іноземної держави рішення, з метою захисту та відновлення порушених прав та інтересів сторін такого судового провадження».

Вважаємо, що запропоноване нами визначення повною мірою розкриває значущість виконання рішення суду в цілому механізмі судового розгляду та визначає місце такого виконання в системі координат судового провадження.

По-друге, не менш цікавим є поняття «рішення іноземного суду», без з'ясування змісту якого в принципі неможливо дійти конструктивного висновку про те, що ж вкладати у зміст дефініції «виконання рішень іноземних судів». Варто наголосити на тому, що на відміну від поняття «виконання рішення суду», термін «рішення іноземного суду» неодноразово згадується в національному законодавстві України у вигляді або безпосередньої дефініції, або ж певних переліків видів цих рішень, що дає змогу сформулювати чітко і повне уявлення про змістове наповнення даного терміну.

Вперше поняття «рішення іноземного суду» з'явилося на законодавчому рівні у вже вищезгаданому Законі України «Про визнання та виконання в Україні рішень іноземних судів» № 2860-III від 29.11.2001 року, де в абз. 2 ст. 1 передбачалось наступне: «Рішення іноземного суду - рішення іноземних судів у цивільних, трудових, сімейних справах, вироки іноземних судів у кримінальних справах у частині, що стосується конфіскації майна та відшкодування шкоди потерпілим, а також рішення іноземних арбітражів та акти інших органів іноземних держав, до компетенції яких належить розгляд цивільних, трудових, сімейних справ, що набрали законної сили і підлягають визнанню та виконанню на території України відповідно до міжнародних договорів України» [4]. Згодом, як зазначалось вище, даний закон втратив чинність, а його положення, з певною інтерпретацією, були інтегровані у ЦПК України та Закон.

Станом на зараз, зміст положення «рішення іноземного суду» варто з'ясувати, насамперед, крізь призму стаття 81 Закону. Зокрема, частина 1 цієї статті передбачає, що: «В Україні можуть бути визнані та виконані рішення іноземних судів у справах, що виникають з цивільних, трудових, сімейних та господарських правовідносин, вироки іноземних судів у кримінальних провадженнях у частині, що стосується відшкодування шкоди та заподіяних збитків, а також рішення іноземних арбітражів та інших органів іноземних держав, до компетенції яких належить розгляд цивільних і господарських справ, що набрали законної сили, крім випадків, передбачених частиною другою цієї статті.» [5].

З наведеного цитування частини статті вбачається, що до когорти «рішення іноземного суду» слід відносити:

- 1) рішення у цивільних, трудових, сімейних та господарських справах;
- 2) вироки у кримінальних справах в частині відшкодування шкоди та заподіяних збитків;
- 3) рішення іноземних арбітражів;
- 4) рішення інших органів іноземних держав, які мають право розглядати цивільні і господарські справи.

Поряд з цим, варто враховувати, що частина 2 статті 81 Закону встановлює винятковий перелік рішень іноземних судів, які не можуть бути виконані в Україні. Мова йде про рішення, які стосуються стягнення заборгованості з підприємств оборонно-промислового комплексу на користь юридичної особи держави-агресора та/або держави-окупанта або юридичної особи з іноземними інвестиціями чи іноземного підприємства держави-агресора та/або держави-окупанта.

Своє розуміння поняття «рішення іноземного суду» також пропонує частина 1 статті 462 ЦПК України, де визначено, що: «Рішення іноземного суду (**суду іноземної держави, інших компетентних органів іноземних держав, до компетенції яких належить розгляд цивільних справ**) визнаються та виконуються в Україні, якщо їх визнання та виконання передбачено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, або за принципом взаємності.» [9].

З наведеного положення ЦПК України, можна зробити висновок, що в категорію «рішення іноземного суду» слід відносити не тільки безпосередньо рішення самих органів судової юрисдикції, а й рішення інших органів, які належать до судової гілки влади і відповідно до законодавства іноземної держави мають право розглядати цивільні справи. Принагідно зазначимо, що поняття «цивільні справи» потрібно тлумачити широко, і враховуючи ч. 1 ст. 19 ЦПК України, відносити до них справи, що виникають з цивільних, земельних, трудових, сімейних, житлових та інших правовідносин, крім справ, розгляд яких здійснюється в порядку іншого судочинства.

Тим самим, визначення, які наведені в ч. 1 ст. 81 Закону та ч. 1 ст. 462 ЦПК України, в контексті цивільних (господарських) правовідносин, є між собою тотожними за змістом та обсягом, оскільки містять однаковий перелік категорій справ, у яких іноземних орган може прийняти рішення, та невичерпний перелік органів, чії рішення можуть виконуватись в Україні.

Поряд з цим, хотіли б наголосити на дискусійності питання щодо віднесення рішень іноземних арбітражів до поняття «рішення іноземного суду», з огляду на те, що сам по собі арбітраж є квазі-судовим органом, а його рішення приймається не іменем певної держави (з усіма наслідками обов'язковості, які випливають з цього), а на підставі окремої арбітражної угоди, яка укладена між двома сторонами спору. На нашу думку, справедливо розмежовувати діяльність судових органів певної держави та діяльність арбітражів, які діють на території цієї держави, оскільки останні не мають юридичної легітиматії зі сторони судової гілки влади.

Більше того, законодавець в ЦПК України справедливо виокремлює глави «Визнання та звернення до виконання рішення іноземного суду, що підлягає примусовому виконанню» (глава 1 розділу IX) та «Визнання та надання дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу» (глава 3 розділу IX), тим самим підкреслює різницю між зазначеними категоріями рішень.

Як наслідок, хочемо запропонувати **власне визначення поняття «рішення іноземного суду»**, під яким ми схильні розуміти наступне: рішення іноземного суду – це рішення компетентного органу судової гілки влади іноземної держави, яке ухвалене і набрало законної сили згідно норм чинного законодавства такої держави, у справах, що виникають з цивільних та господарських правовідносин, а також рішення (вироки) у кримінальних справах у частині, що стосується відшкодування шкоди та заподіяних збитків.

З'ясувавши зміст обох категорій («виконання судового рішення» та «рішення іноземного суду») та запропонувавши власне розуміння зазначених понять, нам видається можливими сформувані остаточної дефініції терміну «виконання рішень іноземних судів». На наш погляд, зазначене визначення повинно бути максимально розлогим та відображати ключові ознаки, сформовані нами в даній статті.

Отже, **виконання рішення іноземного суду** – це передбачена нормами права сукупність дій уповноважених суб'єктів, які вчиняються на стадії завершення судового провадження, та спрямовані на практичну реалізацію, з метою відновлення порушених прав та інтересів сторін такого судового провадження, рішень компетентних органів судової гілки влади іноземної держави, які ухвалені і набрали законної сили згідно норм чинного законодавства такої іноземної держави, у справах, що виникають з цивільних та господарських правовідносин, а також рішень (вироків) у кримінальних справах в частині, що стосується відшкодування шкоди та заподіяних збитків.

Висновки. Під час наукового дослідження, викладеного у даній статті, нам вдалось проаналізувати законодавство України, як чинне, так і в історичній ретроспективі, а також наукову доктрину, щодо наявності комплексного та вичерпного визначення поняття «виконання рішення іноземного суду». За результатами аналізу ми встановили відсутність дефініції «виконання рішення іноземного суду» в чинному законодавстві України, а також дуже малу кількість напрацювань вчених, які б детально розкривали та описували означену правову категорію.

Як наслідок, нами запропоновано власний підхід щодо розуміння змісту поняття «виконання рішення іноземного суду», який базується на етимології двох інших категорій, що включені в дане поняття, зокрема: «виконання рішення суду» та «рішення іноземного суду». Шляхом комплексного тлумачення та співставлення цих правових термінів, нам вдалось сформувані нове та досі невідоме правовій науці визначення поняття «виконання рішення іноземного суду». Запропоноване нами визначення є комплексним, всебічним та наскрізним тлумаченням категорії «виконання рішення іноземного суду».

Водночас, у даній статті залишилась низка дискусійних питань, які стосуються співвідношення понять «визнання» та «виконання» рішення іноземного суду, можливості включення до переліку рішень іноземних судів правостановлюючих актів міжнародних арбітражів або ж, наприклад, рішень «інших компетентних органів», умов щодо визначення компетенції таких органів, тощо. Усі ці проблемні моменти в подальшому стануть предметом наших наступних досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Венедіктова В.І. Виконання рішень іноземних судів та міжнародних арбітражів. *Судово-юридична газета*. Блог. 2018. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/127252-vikonannya-rishenn-inozemnikh-sudiv-tamizhnarodnikh-arbitrazhiv> (дата звернення: 17 серпня 2024 року).
2. Довгерт А.С. Міжнародне приватне право. Загальна частина: підручник за заг. ред. А.С. Довгерта, В.І. Кисіля. Київ. Алерта. 2012. 376 с.
3. Педан А.І. Правова природа виконавчого провадження в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2016. Вип. 41. Т. 3. С. 130–134.
4. Про визнання та виконання в Україні рішень іноземних судів: Закон України від 29.11.2001 р. № 2860-III: станом на 06.09.2005 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2860-14#Text> (дата звернення: 15 серпня 2024 року).
5. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 р. № 2709-IV: станом на 23.12.2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text> (дата звернення: 16 серпня 2024 року);
6. Рішення Європейського суду з прав людини у справі № 60750/00 «Шмалько проти України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_226#Text (дата звернення: 18 серпня 2024 року).
7. Рішення Конституційного Суду України у справі № 18-рп/2012 від 13 грудня 2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v018p710-12#Text> (дата звернення: 17 серпня 2024 року).
8. Француз І.Г. Теоретико-правові аспекти примусового виконання судових рішень в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2018. 20 с.
9. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV: станом на 19.07.2024 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 15 серпня 2024 року).